КЛАСИФІКАЦІЯ ПІДСТАВ ПОВЕРНЕННЯ МАТЕРІАЛІВ СПРАВИ ПРО ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ ДЛЯ НАЛЕЖНОГО ОФОРМЛЕННЯ

КУРІНСЬКИЙ Олександр Георгійович - кандидат юридичних наук, адвокат
УДК: 342.9:351.746.1
DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2025.2.67

Статтю присвячено аналізу підстав повернення судом матеріалів справи про порушення митних правил для належного оформлення в умовах нормативної невизначеності цього процесуального рішення. На основі узагальнення судової практики та доктринальних підходів показано, що суди застосовують повернення матеріалів як механізм усунення істотних дефектів форми, змісту, мови провадження, процедури складення протоколу та доказової бази. Доведено, що чинні наукові класифікації підстав повернення є неповними та не враховують специфіку митних справ. Запропоновано авторську модель класифікації, яка охоплює п'ять груп юридичних дефектів і ґрунтується на їх здатності перешкоджати переходу суду до розгляду справи по суті. Обґрунтовано відмежування підстав повернення від інституту додаткової перевірки.

Ключові слова. Порушення митних правил; протокол про порушення митних правил; повернення матеріалів справи; належне оформлення; дефекти форми; дефекти змісту; мова провадження; процесуальні гарантії; додаткова перевірка; судова практика.

Постановка проблеми

Постанова суду про повернення матеріалів справи про порушення митних правил для належного оформлення не передбачена ні Митним кодексом України, ні Кодексом України про адміністративні правопорушення. Попри це, вона активно застосовується судами та фактично перетворилася на окремий процесуальний механізм реагування на істотні порушення при складанні протоколу й формуванні матеріалів справи. Нормативна невизначеність і відсутність комплексної наукової класифікації підстав повернення обумовлюють потребу в доктринальному осмисленні цього інституту.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є формування цілісної класифікації підстав повернення судом матеріалів справи про порушення митних правил для належного оформлення, побудованої на аналізі законодавства, судової практики та доктринальних підходів.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання:** проаналізувати наукові джерела та судову практику щодо правових дефектів матеріалів справи; визначити критерій класифікації підстав повернення; здійснити систематизацію підстав, за якими суди повертають матеріали митним органам; відмежувати ці підстави від інших процесуальних інститутів, зокрема від додаткової перевірки.

Наукова новизна дослідження

У статті вперше запропоновано власну комплексну модель класифікації підстав повернення матеріалів справи митному органу, що охоплює п'ять груп юридичних дефектів: дефекти форми протоколу; дефекти змісту протоколу; дефекти мови провадження; дефекти провадження; дефекти доказів.

На відміну від попередніх фрагментарних підходів, запропонована модель ґрунту-

ється на правовій природі процесуального порушення та його здатності перешкоджати переходу суду до розгляду справи по суті. Окремо обґрунтовано самостійне значення дефектів доказів та їх відмежування від випадків, коли має застосовуватися додаткова перевірка.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблемні питання, пов'язані з поверненням судами матеріалів справи про адміністративне правопорушення для належного оформлення, досліджували представники адміністративно-правової науки, зокрема: Глібко О. В., Голобородько Д. В., Діденко Є. В., С. А. Дуженко, Короїд С. О., Шарий Ю. А., Яковенко Ю. В., Дуліба Є. В., Соловйова О. М.

Проте станом на сьогодні у науці митного права України зазначене питання майже не досліджено. Окремі аспекти правової природи постанови про повернення матеріалів справи для належного оформлення були предметом дослідження Діденко Є. В. Натомість аналіз судової практики свідчить про активне застосування судами процесуального механізму повернення матеріалів справи для належного оформлення за наявності різних підстав.

Виклад основного матеріалу

Проведений нами аналіз судової практики свідчить, що хоча Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI (далі – МК України) [1] передбачає можливість суду прийняти рішення про проведення додаткової перевірки, але суди досить часто приймають рішення про повернення матеріалів справи митниці для належного оформлення за наявності формальних підстав.

Вища судова інституція системно формувала на підставі аналізу сталої судової практики рекомендації та орієнтувала суддів на можливість повернення протоколу уповноваженому органу, який його склав, для належного оформлення шляхом винесення відповідних постанов [2, 3, 4], а в деяких випадках, визначала це, як обов'язок суду [2].

Виходячи з викладеного вище, слід констатувати, що суди фактично сформували окремий процесуальний механізм забезпечення виконання завдань адміністративного провадження, в тому числі, у справах про порушення митних правил.

Проте зважаючи на нормативну невизначеність, залишається відкритим питання: які саме підстави суд враховує при вирішенні питання про повернення матеріалів справи для належного оформлення? Відповідь на це питання може бути знайдена лише у правозастосовній практиці, а їх виявлення можливе за наслідком системного аналізу законодавства та судових рішень. (формулювання літературного характеру, потрібно в офіційному стилі)

Аналіз наукових праць і узагальнень практики свідчить, що дослідники фіксують значну кількість недоліків, які стають підставами для повернення матеріалів. Так, М. Цуркан із співавторами, узагальнюючи судову практику у справах про порушення правил фінансування політичних партій, називають типовими підставами: помилки в анкетних даних, розбіжності у відомостях про грошові внески, відсутність підпису уповноваженої особи, яка склала протокол, а також відсутність підпису особи, яку притягають до відповідальності [5, с. 58].

Є. В. Діденко звертає увагу на те, що частина рішень про повернення пов'язана з незалученням перекладача на стадії складення протоколу, що фактично позбавляє особу можливості реалізувати право на захист і суперечить вимогам справедливого суду [6, с. 149].

Окремі дослідники звертають увагу на реагування суду шляхом повернення матеріалів внаслідок неправильної кваліфікації діяння [7, с. 81]. Водночас кваліфікація діяння є питаннями суті справи та вирішуються судом на стадії винесення постанови, а не під час підготовки справи до розгляду. Тому такі недоліки виходять за межі «формальних» і, на нашу думку, не можуть бути підставою для повернення матеріалів справи для належного оформлення.

Своєю чергою О. М. Соловйова звертає увагу, що порушенням принципу всебічного, повного і об'єктивного дослідження всіх обставин справи слід вважати випадки, коли у протоколах про адміністративні пра-

вопорушення не відображено встановлення наявності сукупності юридичних фактів, з якими закон пов'язує наявність ознак конкретного складу адміністративного проступку. Такі протоколи не можуть бути визнані достатніми та беззаперечними доказами наявності в діях особи складу адміністративних правопорушень [8, с. 362]. Однак, на етапі підготовки справи до розгляду суддя може оцінити лише наявність або відсутність в протоколі тих або інших відомостей (наприклад, час та місце вчинення адміністративного правопорушення), визначених законом, не надаючи їм попередньої правової оцінки. Визначальними для прийняття рішення про повернення матеріалів справи є питання форми, а не питання змісту.

Д. В. Голобородько у своїй праці доходить висновку, що підставами для повернення можуть бути лише: складення протоколу неуповноваженою особою та складення протоколу з порушенням встановлених вимог [9, с. 126].

Хоча ми погоджуємося з тим, що ці підстави є важливими, однак вони не охоплюють усієї різноманітності порушень, які реально фіксуються у судовій практиці. Вирішальним критерієм тут має бути об'єктивна властивість недоліку унеможливлювати перехід суду до розгляду справи по суті або об'єктивну необхідність та можливість відновлення процесуальних гарантій дотримання прав особи, що притягається до адміністративної відповідальності.

Особливої уваги заслуговує концепція Є. В. Діденка, який запропонував розподіл підстав повернення на три групи: дефекти форми, дефекти змісту та дефекти доказів [6, с. 231].

Однак запропонована класифікація є неповною: до «дефектів змісту» Діденко включає істотні порушення прав особи (наприклад, незалучення перекладача), які за своєю сутністю стосуються процесуальних гарантій, а не змісту протоколу; така важлива підстава, як складення протоколу неуповноваженою особою, не знаходить місця у жодній із запропонованих груп; сам автор зазначає, що «дефект доказів» рідко виступає самостійною підставою.

При цьому, С. О. Короїд, досліджуючи підстави для повернення матеріалів справи для належного оформлення та обставини, пов'язані з необхідністю витребування додаткових матеріалів, відмічав, що потреба у дослідженні додаткових документів може бути лише підставою для витребування доказів, а не для повернення справи на доофомлення [10, с. 7].

На нашу думку, із такою позицією у справах про порушення митних правил погодитися неможливо, оскільки за таких умов суд фактично перебирає на себе функцію збору доказів, що суперечить принципам об'єктивності, неупередженості та рівності сторін. Суд може сприяти витребуванню доказів лише у випадку труднощів у їх отриманні сторонами, тоді як потреба у додаткових матеріалах у митних справах має бути усунена шляхом проведення додаткової перевірки, а не поверненням справи.

Таким чином, наявні у доктрині підходи дуже цінні, проте фрагментарні, оскільки не забезпечують комплексного врахування правової природи процесуального порушення.

Також у науковій літературі відсутні комплексні дослідження судової практики щодо повернення протоколів про порушення митних правил з урахуванням специфіки цієї категорії справ.

З огляду на це, доцільним є формування власної, розширеної моделі класифікації підстав, яка б відображала юридичну природу відповідних дефектів та їх вплив на можливість суду перейти до розгляду справи по суті.

У зв'язку з цим спираючись на положення Митного кодексу України, законодавства про адміністративні правопорушення [22] та аналіз судової практики пропонуємо власну модель класифікації, що відображає юридичну природу відповідних дефектів та їх вплив на можливість суду перейти до розгляду справи по суті. Критерієм класифікації обрано правову природу допущених процесуальних порушень, яка виявляється у невиконанні або неналежному виконанні окремих груп імперативних приписів щодо форми та змісту протоколу про порушення митних правил, мови провадження, поряд-

ку здійснення процесуальних дій та належності й достатності доказової бази.

У межах такої моделі пропонується виокремити п'ять основних груп підстав повернення матеріалів справи митному органу для належного оформлення:

Дефекти форми протоколу про порушення митних правил.

До цієї групи належать порушення, пов'язані з невідповідністю протоколу формальним вимогам закону: відсутність обов'язкових реквізитів (дати і місця складання, даних про посадову особу, яка склала протокол, ідентифікаційних даних особи, що притягається до відповідальності (наприклад, відсутність відомостей, необхідних для належного повідомлення особи: адреси, контактних даних тощо [18]), відомостей про вилучені товари чи документи тощо), некоректне або суперечливе зазначення статті МК України, за якою кваліфіковано діяння, технічні помилки, що унеможливлюють з'ясування тих або інших важливих обставин (наприклад, вартість товарів, ідентифікаційних ознак транспортних засобів тощо), а також інші порушення, що стосуються структури й оформлення протоколу як процесуального документа. Такі недоліки безпосередньо порушують вимоги до форми протоколу та перешкоджають суду належним чином встановити предмет розгляду, а особі, що притягається до адміністративної відповідальності здійснювати належний захист.

Дефекти змісту протоколу про порушення митних правил.

Ця група охоплює випадки, коли у протоколі неповно, суперечливо або незрозуміло відображено фактичні обставини події: відсутність відомостей про час, місце та спосіб вчинення порушення митних правил, нечіткий або фрагментарний опис діяння. Фактично йдеться про ситуації, коли протокол не дозволяє суду встановити наявність чи відсутність складу правопорушення, оскільки не відтворює у необхідному обсязі юридично значущі факти. На відміну від помилок кваліфікації, які мають оцінюватися на стадії вирішення справи по суті, дефекти змісту свідчать про неможливість перейти до цієї стадії взагалі.

Дефекти мови провадження у справі про порушення митних правил

Окрему групу становлять порушення, пов'язані з недодержанням вимог щодо мови провадження та забезпечення прав осіб, які не володіють державною мовою.

Це, зокрема, наявність в протоколі відомостей іноземною мовою [11], відсутність перекладу документів, доданих до протоколу [12], відсутність в протоколі відомостей українською мовою щодо особи, яка притягається до відповідальності [13], відсутність в протоколі відомостей про володіння особою українською мовою (оскільки, якщо особа не володіє українською мовою, то складання протоколу повинно відбуватися за участю перекладача, якого не було залучено) [14]. Відокремлення цієї групи обумовлене положеннями частини 1 статті 492 МК України щодо мови провадження у справі про порушення митних правил.

Дефекти провадження у справі про порушення митних правил

До цієї групи віднесено порушення порядку здійснення процесуальних дій, пов'язаних зі складанням протоколу та подальшими процедурами. Йдеться про: складання протоколу неуповноваженим суб'єктом; порушення порядку підписання протоколу (відсутній підпис посадової особи, яка склала протокол [15], відсутній підпис особи, щодо якої складено протокол [16], відсутність запису про відмову від підпису або не зазначено, чи була особа присутня при складанні протоколу [17], відсутність підписів свідків за їх наявності), недотримання порядку вручення копії протоколу та повідомлення особи про притягнення до відповідальності (відсутність доказів вручення або належного повідомлення особи, щодо якої складено протокол [16], рекомендовані повідомлення не підтверджують, що копія вручена особисто особі [17]); істотне порушення прав особи на стадії складення протоколу (незалучення перекладача, порушення права на захист, відсутність відомостей про роз'яснення прав тощо).

Ці порушення характеризуються тим, що стосуються не змісту чи форми документа як такого, а процесуальної процедури, в межах якої він створюється і вручається,

і безпосередньо впливають на можливість реалізації принципів змагальності, рівності сторін і права на справедливий суд.

Дефекти доказів

До дефектів доказів належать порушення, пов'язані з неналежністю, недопустимістю або очевидною недостатністю доказової бази, поданої до суду разом із протоколом: відсутність оригіналу протоколу (інколи до суду надсилається копія протоколу, а не оригінал, яка не може бути розглянута судом [19, 20]; відсутність необхідних додатків, на які містяться посилання у протоколі чи актах митного огляду (наприклад, фотоматеріалів, на які посилаються акти огляду [12]); суперечності між відомостями, зазначеними в протоколі, та інформацією у доданих документах; неналежне оформлення чи незасвідчення копій документів, що позбавляє їх доказового значення. На відміну від «класичного» підходу, де дефект доказів часто розглядається як допоміжна підстава, у справах про порушення митних правил він набуває самостійного значення: суд не може підміняти митний орган у збиранні доказів і витребовувати їх лише для того, щоб «дооформити» матеріали, які з самого початку подані з істотними недоліками.

Запропонована модель дозволяє системно охопити увесь спектр порушень, що зумовлюють повернення матеріалів справи митному органу для належного оформлення, та одночасно відмежувати підстави повернення від інших процесуальних рішень (зокрема, від призначення додаткової перевірки). Кожна з виділених груп підстав характеризується власною юридичною природою, проте об'єднана спільним критерієм істотності: у всіх випадках йдеться про такі дефекти, які об'єктивно перешкоджають суду перейти до розгляду справи по суті без порушення вимог законодавства та процесуальних гарантій учасників провадження.

Висновки

Практика прийняття постанов про повернення матеріалів справи про порушення митних правил для належного оформлення має об'єктивне підґрунтя, пов'язане з численними порушеннями вимог щодо форми, змісту та порядку складання протоколу про порушення митних правил, а також із недотриманням процедурних гарантій особи, яка притягається до відповідальності.

Наявні у доктрині підходи (зокрема, позиції М. Цуркана, Д.В. Голобородька, Є. В. Діденка, С. О. Короїда, О. М. Соловйової та ін.) фіксують окремі важливі групи недоліків, але залишаються фрагментарними й не враховують комплексно специфіку провадження у справах про порушення митних правил.

Обґрунтовано, що підстави повернення матеріалів справи про порушення митних правил не можуть зводитися лише до дефектів форми та змісту протоколу, оскільки значна частина порушень стосується саме процедури його складання, мови провадження та належності доказової бази.

Запропоновано власну модель класифікації підстав повернення матеріалів справи митному органу для належного оформлення, яка включає п'ять груп дефектів: форми протоколу, змісту протоколу, мови провадження, провадження у справі та доказів. Критерієм віднесення виступає правова природа процесуального порушення та його здатність об'єктивно перешкоджати суду перейти до розгляду справи по суті.

Показано, що у справах про порушення митних правил дефект доказів може виступати самостійною підставою для повернення матеріалів, оскільки суд не повинен підміняти митний орган у збиранні доказів, а потреба у додаткових матеріалах має усуватися переважно через механізм додаткової перевірки, а не через «дооформлення» протоколу.

Література

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text.

2. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.05.1998 № 13 «Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-98#Text.

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14 «Про практику застосування судами України за-

конодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text.

4. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративне правопорушення». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14#Text.

5. Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посібник для суддів / за ред. М. Цуркана. Київ : Друкарський двір Олега Федорова, 2021. 152 с.

6. Діденко Є. В. Реалізація права на справедливий суд при розгляді справ про адміністративні правопорушення : дис. … д-ра філософії : 12.00.07. Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т МОН України, 2020. 299 с.

7. Дуліба Є., Книш С., Ховпун О. Особливості адміністративної відповідальності за порушення здійснення народного волевиявлення та встановленого порядку його забезпечення і шляхи її вдосконалення. Актуальні проблеми правознавства. 2021. Вип. 2(26). С. 77–83. DOI: 10.35774/app2021.02.077.

8. Соловйова О. М. Принципи адміністративної відповідальності та проблеми їх практичної реалізації. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 9. С. 358–366. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/88.

9. Голобородько Д. В. Підстави та порядок повернення судами протоколів про адміністративні правопорушення для належного оформлення (за матеріалами судової практики). Науковий аналіз судової практики. 2018. № 2(21). С. 125–134.

10. Короїд С. О. Судовий розгляд справ про адміністративні проступки : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 17 с.

11. Постанова Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 08.11.2023 у справі № 344/20851/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114745513.

12. Постанова Ленінського районного суду м. Полтави від 21.04.2023 у справі № 553/5180/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110370058.

13. Постанова Вінницького міського суду Вінницької області від 21.03.2022 у справі № 127/6229/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103725047.

14. Постанова Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 29.12.2023 у справі № 344/24374/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116036634.

15. Постанова Київського районного суду м. Харкова від 28.04.2023 у справі № 953/1196/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110670274.

16. Постанова Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 05.05.2023 у справі № 686/10203/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111019552.

17. Постанова Ленінського районного суду м. Полтави від 04.07.2022 у справі № 553/2125/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105386415.

18. Постанова Шевченківського районного суду м. Києва від 06.07.2023 у справі № 761/23528/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112056837.

19. Постанова Богунського районного суду м. Житомира від 24.01.2023 у справі № 295/668/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108542759.

20. Постанова Малиновського районного суду м. Одеси від 13.12.2022 у справі № 521/8299/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113759735.

SUMMARY

The article provides a comprehensive analysis of the grounds upon which courts return case materials concerning customs offences to the customs authorities for proper documentation – a procedural decision that is not explicitly regulated by either the Customs Code of Ukraine or the Code of Ukraine on Administrative Offences, yet has become widespread and firmly established in case law. The absence of legislative provisions governing this procedural mechanism creates a significant regulatory gap, which courts compensate for by applying the analogy of law or the analogy of legal principles. Despite the prevalence of such decisions, the legal nature of this institute and the criteria guiding courts when determining whether to return case materials remain insufficiently explored, particularly within the field of customs law.

The study examines doctrinal approaches to classifying the grounds for returning case materials, focusing on the concepts proposed by M. Tsurkan, Ye. Didenko, D. Holoborodko, S. Koroid, O. Soloviova and other scholars. These approaches identify certain groups of deficiencies but do not fully capture the entire spectrum of procedural defects typical for cases involving customs offences. Based on the analysis of recent case law, the author identifies a wide variety of defects that objectively prevent courts from proceeding to the merits stage without violating the principles of adversarial procedure, equality of the parties, and the right to a fair trial. These deficiencies may arise not only from the form or content of the protocol but also from violations of language requirements, the procedural rules for drafting and serving documents, and the admissibility or sufficiency of evidence.

The article proposes an original classification model that encompasses five groups of defects which may serve as grounds for returning case materials for proper documentation: defects of form, defects of content, defects relating to the language of proceedings, procedural defects, and defects of evidence. Particular attention is given to distinguishing the return of case materials from the institution of additional investigation, emphasizing that courts must not assume the functions of evidence collection vested in the customs authorities. The article concludes that proper legislative regulation of this procedural mechanism is essential to ensure consistent case law and compliance with fair trial standards.

Keywords. Customs offences; report on a customs offence; return of case materials; proper documentation; formal defects; defects of content; language of the proceedings; procedural guarantees; additional investigation; case law.

21. Постанова Вінницького міського суду Вінницької області від 14.08.2023 у справі № 127/22462/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112795702.

22. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n125.